

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 11, Sayı 29, Mart 2024 / Volume 11, Issue 29, March 2024

BOSNA SERHADDİNDEKİ KALELERDE YAPILAN ONARIMLAR (1760-1775)

Repairs Made to Castles in The Bosnia Border (1760-1775)

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliř Tarihi/ Received Date : 13.02.2024
Kabul Tarihi/ Accepted Date : 12.03.2024
Sayfa/ Pages : 225-242
DOI Numarası/ DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.1436470>

Hasan Ali CENGİZ

(Doç. Dr.), Trakya Üniversitesi / Türkiye, e-mail: hasancengiz@trakya.edu.tr, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0001-9175-4737>

Atıf/Citation

Cengiz, Hasan Ali. "Bosna Serhaddindeki Kalelerde Yapılan Onarımlar (1760-1775)" *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 11/29 (2024): 225-242.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 11, Sayı 29, Mart 2024.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 11, Issue 29, March 2024.

ISSN: 2148-5704

BOSNA SERHADDİNDEKİ KALELERDE YAPILAN ONARIMLAR (1760-1775)

Repairs Made to Castles in The Bosnia Border (1760-1775)

Hasan Ali CENGİZ

Öz: Fatih Sultan Mehmed döneminde fethedilen Bosna, fethin ardından Rumeli eyaletine bağlandı. 1580 yılında Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa'daki sınırını oluşturan Bosna eyaleti kuruldu. XVII. yüzyılın başlarında eyalet sınırları, kuzeyde Drava Nehri, güneyde bazı Dalmaçya şehirleri hariç Adriyatik Denizi, doğuda Drina Nehri, güneydoğuda İbre Nehri ve batıda Lika'nın biraz ilerisine kadar uzanıyordu. 1683-1699 savaşı sonucunda yapılan Karlofça Antlaşması ile eyaletin sınırları ciddi değişikliğe uğradı. Bu değişiklik sonrası kuzeyde Sava Nehri, batıda Una Nehri, güneyde Bosna ve Dalmaçya boyu, doğuda ise Yenipazar sancağı sınırlarına çekilerek, Bosna, Hersek, Kilis ve İzvornik olmak üzere dört sancaktan ibaret bir eyalet durumuna geldi. Bosna eyaleti, Habsburg ve Venedik gibi iki devletin Osmanlı Devleti'nin sınırları olması nedeniyle kale sayısının en yüksek olduğu bölgelerden birisi idi. 1739 yılında Belgrat Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu, batı sınırında uzun bir barış dönemine girmiş ve bu süre boyunca Avrupa'nın siyasal çatışmalardan kendini uzak tutmayı başarmıştı. 1768 yılında Osmanlı-Rus bir savaşın çıktığı bu dönemde Habsburg Devleti'nin belirsiz durumu devam etmekteydi. Serhaddeki kale onarımlarına her zaman önem veren Osmanlı Devleti, söz konusu devletle çıkabilecek yeni bir savaşa hazırlıklı olmak için Habsburg sınırındaki kale tamiratına hız vermişti. Bu çalışmada Osmanlı arşiv belgelerinden yararlanılarak Bosna serhaddinin güvenliğini artırmak ve takviye etmek amacıyla 1760-1775 yılları arası Bosna ve İzvornik sancakları bünyesindeki kalelerde gerçekleştirilen onarımlara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bosna eyaleti, Osmanlı Devleti, Habsburg, Kale, Tamirat

Abstract: During the reign of Mehmed the Conqueror, Bosnia was conquered and became part of the Rumelia Province. Subsequently, in 1580, the Bosnian Province was established as a frontier region of the Ottoman Empire in central Europe. By the early 17th century, the borders of the province extended beyond the Drava river to the north, the Adriatic Sea to the south (with the exception of some Dalmatian cities), the Drina to the east, the Ibar river to the southeast, and Lika to the west. However, the Treaty of Karlowitz, signed after the war of 1683-1699, resulted in significant border changes, and the Bosnian Province was reconfigured to consist of four sanjaks: Bosnia, Herzegovina, Klis and Izvornik Bihke, with the Sava River in the north, the Una River in the west, Bosnia and Dalmatia in the south, and Yenipazar sanjak in the east. Due to the presence of neighbouring states such as the Habsburg and Venice, the Bosnian Province was home to a significant number of castles. Following the Belgrade Agreement in 1739, the Ottoman Empire entered a long period of peace on its western border, and remained relatively free from political conflicts of Europe. However, the tension between the Ottoman and Russian empires increased after 1760, and war broke out in 1768. During this period, the uncertain situation of the Habsburg State continued. The Ottoman Empire, which always attached importance to castle repairs on the border, accelerated castle repairs throughout the state in order to be prepared for a new war that might break out. In this study, using Ottoman archive documents, the repairs carried out in the castles within the Bosnian and Izvornik sanjaks between 1760 and 1775 in order to increase and reinforce the security of the Bosnian border will be included.

Key Words: Bosnia Province, Ottoman Empire, Habsburg, Castle, Repairs

Extended Abstract

In Bosnia, which was conquered by Mehmed the Conqueror in 1463, the State of Bosnia was established, which formed the border of the Ottoman Empire in central Europe. In the mid-17th century, the province consisted of the sanjaks of Hersek, Klis, Izvornik, Lika, Zahasna and Bihke. At the beginning of the 18th century, the borders of the state extended to the Drava river in the north, the Adriatic sea in the south, the Drina river in the east, the Ibre river in the

southeast and a little beyond Lika in the west. During this period, the Bosnian Sanjak became a province consisting of four sanjaks: Bosnia, Herzegovina, Klis and Izvornik. The State of Bosnia was one of the regions with the highest number of castles in the Ottoman geography, as three states such as Austria, Venice and Croatia were Ottoman borders. The number of castles, which was approximately 20 in 1463, doubled in the next half century and reached 126 two centuries later.

After 1760, when Ottoman-Russian tensions increased, the uncertain situation of the Austrian State continued. Therefore, the situation of the castles on the Bosnian border was of great importance during this period. Bosnian castles were built behind the Danube River, especially on the river banks. The most important reason for this was that if the defense line formed by the castles on the Danube River collapsed, the region would resist attacks as a second line. The Ottoman Empire accelerated the repair of castles throughout the state in order to preserve the long-standing peace with these states and at the same time to be prepared for a new war that might break out. In this study, using archive documents, the castle repairs within the Bosnian and Izvornik Sanjaks, carried out between 1760 and 1775 in order to increase and reinforce the security of the Bosnian border, were included. In order to increase and reinforce border security on the Bosnian border, repairs were made to eighteen castles within these sanjaks. The majority of the repaired castles were located in the region forming the Austrian border, 11 of these castles were in the Bosnian Sanjak and seven were in the Izvornik Sanjak.

With this study, the nature of the repairs carried out in the castles in the State of Bosnia during the mentioned date period was revealed. Just as the existing walls, towers, bastions and police station buildings of the castles were repaired, new walls, towers and bastions, warehouses and police station buildings were built in some regions. The dilapidated structures within the castle, such as the mosque in Baniska Castle, were also repaired. In addition, Tuzla Castle was surrounded by walls in order to increase the fortifications of the castles, and new shelters were built in Bihke Castle, which is also at a strategically important point, to protect women and children in case of attack. Since the Ottoman Empire was in economic difficulties during this period, a different method was followed to cover the costs of repairs to the castles in the region. The determined costs were paid by dividing them among the population of the district, the people of the castle and the treasury. In the Ottoman Empire, collecting a fee from the castle personnel during the repairs of these castles was a method specific to certain regions.

In this study, the problems encountered during repairs were also revealed. During the same period, there was a labor shortage as work was carried out in many castles in the surrounding area, and these problems were solved with the interventions of both the center and the Bosnian governorship. In addition to the effectiveness of Muhsinzâde Mehmed Pasha, who was the governor of Bosnia during the repairs in question, he was also a name that found solutions to the problems that arose during the repairs. Due to the frequency of repairs in the castles, the local people had problems with payment. After the problems were reported to the center through petitions, warnings were made not to charge the public any fee other than the determined amount. Another problem encountered during repairs was the determination of incomplete or high costs in the surveys made before the repairs. In such cases, a new discovery has been made.

Giriş

Serhatler boyunca uzanan uç bölgeler bir devletin güç alanı oluşturmakta ve bu alanlar bölge derinlikleri boyunca önemli yol geçitlerini, nehirleri, şehirleri, savunmak için inşa edilmiş kaleler, palankalar, kuleler ve çardaklar gibi askerî istihkâmlar yer almaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun batı serhatlerin en önemli kısımlarından biri hiç şüphesiz Habsburg hudutları

boyunca uzanan Bosna eyaleti idi.¹ Osmanlı arşiv vesikalarında; “sınur-ı İslâmiyye”, “sugûr-ı İslâmiyye”, “intihâ-i serhadd”, “serhadd-i İslâmiyye” ve “serhadd-i mansûre” şeklinde tarif edilen Bosna, Fatih Sultan Mehmed tarafından 1463 yılında fethedildi.² Fethin ardından oluşturulan Bosna sancağı, Bosna eyaleti teşekkül edene kadar Rumeli eyaletine bağlı kaldı. Osmanlı Devleti’nin Orta Avrupa’daki sınırını oluşturan Bosna eyaleti kurularak 5 Eylül 1580 tarihli bir beratla, Bosna sancakbeyi vazifesinde bulunan Ferhad Bey, “paşa” unvanı ve 800.000 akçe gelir ile Bosna beylerbeyliğine tayin edildi.³ XVII. yüzyılın başlarında eyaletin sınırları, kuzeyde Drava Nehri, güneyde bazı Dalmaçya şehirleri hariç Adriyatik Denizi, doğuda Drina Nehri, güneydoğuda İbre Nehri ve batıda Lika’nın biraz ilerisine kadar uzanıyordu. Bu yüzyılın ortalarında ise eyalet; Bosna, Hersek, Kilis, İzvornik, Kırka (Lika), Zaçasna ve Bihke sancaklarından ibaret idi.⁴ XVIII. yüzyılda Bosna eyaleti, Bihke sancağı Bosna sancağına dâhil edilerek Bosna, Hersek, İzvornik ve Kilis olmak üzere dört sancaktan meydana gelmekteydi.⁵

1683 yılında gerçekleştirilen II. Viyana kuşatması, Osmanlı tarihinde önemli bir merhale noktasını teşkil etmiştir. 1695 ve 1696 yıllarındaki savaşlarda Habsburglar’a karşı galip gelinmesine rağmen 1697 yılında Zenta’da ağır bir mağlubiyet yaşandı. Bunun akabinde 1699 yılında, Venedik, Lehistan ile Karlofça, 1700’de ise Rusya ile İstanbul Antlaşması yapıldı.⁶ Karlofça Antlaşması ile Bosna eyaletinin sınırlarında önemli değişiklikler meydana gelmişti. Buna göre Osmanlı’nın Bosna eyaletindeki sınırı Bossut suyunun Sava’ya karıştığı yerden Brod Kalesi’ne kadar uzanan Sava Nehri’nin oluşturduğu hatla belirlendi. Bu hudut çerçevesinde Brod, Dobay, Yesanofça, Dubiça, Kostayniça, Novi, Krupa ve Bihke kalelerin durumları tartışma konusu olmuştu. Avusturya temsilcileri, bu civardan geçen Una suyunu hudut kabul etmekle beraber, söz konusu kalelerin boşaltılmasını istemiyordu. Uzun müzakereler sonucunda, Kostayniça’nın Avusturya’ya bırakılmasına karşılık diğer kalelerin boşaltılmasının kabulü ile Bosna hududu belirlendi.⁷

Karlofça Antlaşması’ndan sonraki dönemde Osmanlı Devleti’nin temel politikası, Karlofça’da kaybedilen toprakları geri almak oldu. Bu çerçevede yüzyılın başlarında Rusya ile savaşa girişen Osmanlı Devleti, 1711’de imzaladığı Prut Antlaşması ile kaybettiği yerleri geri aldı. Bununla kendine güveni gelen Osmanlı Devleti, 1716 yılında Karlofça Antlaşması ile Venedik’e bırakılan Mora Yarımadası’nı geri aldı. Gelişmelerden rahatsız olan Avusturya’nın 15 Nisan 1716’da Venedik ile bir antlaşma yaparak savaşa girmesiyle zor durumda kalan Osmanlı Devleti, Petervaradin’de ağır bir yenilgiye uğrayarak Pasarofça Antlaşması’nı imzalamak zorunda kaldı.⁸ 1736 yılında İran savaşlarının durakladığı sırada Avusturya ve Rusya ile yeni bir savaşa girmek zorunda kalan Osmanlı Devleti, 18 Eylül 1739 tarihinde bu devletlerle Pasarofça Antlaşması’ndaki kayıplarını büyük oranda telafi ettiği gibi güçlenen Habsburg ve Rus yayılmacı politikalarına mâni olduğu Belgrad Antlaşması’nı imzaladı.⁹ Antlaşma gereğince Drina Nehri’nden yukarıya doğru Bosna eyaletinin sonunda olan Una Nehri’nin Sava Nehri’ne karıştığı yere, oradan da Novi-i Atik Kalesi sınırına kadar uzanan

¹ Mehmet Solak, *Habsburg Serhaddindeki Osmanlı Garnizonlarının Finansmanı: Bir Büyük Kale Defterinin Yorumlanması*, (İstanbul: Kriter, 2021), 1, 2.

² Eyüp Kul, “Bosna Sancağı’nda Yapılan Kale Tamirleri”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, Ed. Zafer Gölen-Abidin Temizer, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 1074.

³ Hatice Oruç, “15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 18 (18), (2005): 253.

⁴ Feridun Emecen, “Bosna Eyaleti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 296.

⁵ Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk (postanak i upravna podjela)*, (Sarajevo: Drugo izdanje Svjetlost, 1982), 229-231.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. III-I, (Ankara: TTK.Yayımları, 1988), 590, 593.

⁷ Turan Gökçe, “1699-1700 Tarihli Bosna Vilâyeti Hududnâmesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 16 (1), (2001): 78-79.

⁸ Bekir Gökpinar, *Tuna Ötesine Son Sefer Varadin 1716*, (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019), 27; Uğur Kurtaran, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Avusturya İlişkileri”, *Tarih Okulu Dergisi*, XVII, (Mart 2014): 401-409.

⁹ Hakan Karagöz, “Belgrad-ı Dârü’l-Cihâd’da Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi (1739)”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 33, (2018): 183-205.

yerler Osmanlı İmparatorluğu'na teslim edildi. Habsburg ile Osmanlı Devleti arasındaki hududu belirlemek amacıyla 2 Mart 1741 tarihinde varılan anlaşmaya göre, Drina Nehri'nden yukarı Bosna tarafında iki ülke arasındaki sınırı Sava ve Una nehirleri belirlendi. Böylece Pasarofça Antlaşması ile kaybettiği yerleri geri alan Osmanlı Devleti, Tuna savunma hattını yeniden oluşturdu.¹⁰

Bosna eyaleti, Habsburg ve Venedik gibi iki devlet ile sınırları olması nedeniyle Osmanlı coğrafyasında kale sayısının en yüksek olduğu bölgelerden birisi idi. Bosna serhaddinde 1463'te yaklaşık 20 olan kale sayısı sonraki yarım asır içinde iki katına çıkarken, iki asır sonra 126'yı bulmuştu.¹¹ Bu kaleler, Tuna Nehri'nin gerisinde özellikle nehir kıyılarına inşa edilmişti. Bunun en önemli nedeni Tuna Nehri kenarındaki kalelerin oluşturduğu savunma hattının çökmesi hâlinde, ikinci hat olarak bölgenin saldırılara direnmesiydi. Osmanlı Devleti, Karlofça ve Belgrat anlaşmaları sonrası belirlenen Bosna serhaddinin stratejik öneminden dolayı bu bölgeler ve kaleler için bazı önlemler almıştı. Bunlar; sınır güvenliğini artırmak ve takviye etmek, bölgenin imar edilmesini sağlamak, savaş nedeniyle çiftlik ve arazilerin terk edilmesini önlemek idi.¹² Bu amaçla sınır boylarında refahın artması ve bölgenin şenlenmesine katkıda bulunmak amacıyla kale yakınındaki boş arazilerin kale neferlerine dağıtılarak ziraat yapılmasına izin verilmişti.¹³

Bosna'nın askerî örgütlenmesinde kale yönetimlerini düzenlemek için eyalete özgü karakteristik bir askerî kurumu olan kaptanlıklar oluşturuldu. Osmanlı Devleti, ilk olarak 1558 yılında Gradişka'nın ilk kapudanı Cafer Bey'i atamasıyla oluştur bu kaptanlıklara kıla-i hakaniye kapudanı ismini vermiştir. Krupa'nın fethinden sonra ikinci kapudanlık 1565 yılında bu bölgede kurulmuş ve bunu 1591 yılında Gabela, 1592 yılında Bihac ve 1596 yılında Kilis takip etmiştir.¹⁴ Kaptanlıkların vazifeleri sınır ve iç kesim olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Sınırdakiler, serhaddi muhafaza ve müdafaa etmek, dâhildekiler ise yolları eşkiyalardan korumak ve buldukları çevrede umumi asayiş tesis etmekle vazifelendirilmişti. XVII. asrın ilk yarısında Bosna'daki kaptanlıkların sayısı Sava Nehri'ndeki ince donanmanın kaptanı haricinde 18'e yükselmiş sonrasında bu sayı daha da artmıştı.¹⁵ Kaptanlıkların önemli bir kısmı eyaletin coğrafi olarak en büyük sancağı olan Bosna'da yoğunlaşmış olup 13 kaptanlık bulunmakta idi. Hersek'te on, Kilis'te beş, İzvornik'te üç ve Bihke'de ise yalnızca bir kaptanlık vardı.¹⁶

Bu çalışmada 1760-1775 yılları arası Bosna'nın Avusturya serhaddinde gerçekleştirilen kale onarımlarına yer verilecektir. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Avusturya Devleti'nin durumunun belirsizliği ve bu devletle çıkabilecek bir savaşta bu kalelerin durumu büyük önem arz etmekte idi. Bosna ve İzvornik sancaklarında yoğunlaşan onarımlar, Osmanlı

¹⁰ Mehmet Solak, "Sava ve Una Nehir Bölgelerinde Osmanlı-Habsburg Hudûd Tahdîdi (1741)", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6 (4) (Aralık 2020): 1277, 1288.

¹¹ Ömer Gezer, *Kale ve Nefer: Habsburg Sınırında Osmanlı Askerî Gücü (1699-1715)*, (İstanbul: Kitapyayınevi, 2020), 219.

¹² Eyüp Kul, "Bosna Sancağı'nda Yapılan Kale Tamirleri", 1077.

¹³ Güler Yarcı, "Metin Bir Bilge, Müstahkem Bir Ülke: Aliya'nın Bosnası'nda Osmanlı Kaleleri", *I. Uluslararası Bir Bilge Bir Ülke Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ed. Mümin Hakkıoğlu vd., (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2018), 282.

¹⁴ Başkaptanlığın Osmanlı'daki karşılığı ise eyalet idari örgütlenmesidir. Osmanlı'nın bunu sadece Bosna sınırında oluşturması Hırvat Askeri Sınır Bölgesi'nden etkilendiğinin bir göstergesidir. Osmanlıların kale kaptanlıklarına "Kapudanlık" ismini vermesi -Hırvatçadaki kapetanija benzerliği- bu tespiti kuvvetlendirmektedir. Mehmet Solak, "Sınırların Hapsettiği Tarih: Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Hırvat Askeri Sınır Bölgesi'nin Örgütlenmesi (1553-1664)", (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018), 87.

¹⁵ XVII. Yüzyılda Bosna sancağında tesis edilen kaptanlıklar; Gradişka, Dubiça, Yasenovaç, Kostayniça, Banaluka, Novi, Gvozdanski, Gorička, Yezersko, Kamengrad, Krupa, Bujim, Cazin, Ostrojac, İzaç, Stiyena, Todor Novi, Peçigrad (Mihal Pekler), Prekovrška, Bihke, Zaskrad, Zablje, Dreznik, Brekoviça ve Trzaç idi. Adem Hancıç, "XVII. Yüzyılda Bosna Eyaleti'nde Sınır Karakollarının Teşkilatı Hakkında", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler*, 23-28 Eylül 1985, (İstanbul: 1986), 269.

¹⁶ Gezer, *Kale ve Nefer: Habsburg Sınırında Osmanlı Askerî Gücü*, 226.

arşivi Bab-1 Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterleri, Bab-1 Defteri Büyükkale Kalemî Defterleri, Cevdet Askeriye ve diğer tasniflerde yer alan keşif defterlerindeki verilerden yararlanılarak ortaya konulmuştur.

1. Bosna Sancağında Onarılan Kaleler

Bosna serhaddinde onarılan kalelerin bir kısmı Bosna sancağında yer almaktaydı. Sancak, Bosna'nın Fatih Sultan Mehmed döneminde fethinden sonra oluşturulan Bosna eyaletinin merkezi olmuş, paşa unvanlı beylerbeyinin ikamet etmesinden dolayı paşa sancağı olarak da isimlendirilmişti.¹⁷ 1760-1775 yılları arasında sancak bünyesinde yer alan 11 kalede onarım yapılmış olup bunlar; Banaluka, Teşne, Yenipazar, Baniska, Bihke, Gradiška, Ostroviçe, Krupa, Estine, Çetina ve Novi kaleleriydi.

1.1. Banaluka Kalesi

Banaluka, Sava Nehri'nin kolu olan, Bosna eyaletini kuzey-güney ekseninde ikiye bölen Vrba Nehri'nin iki kıyısında denizden 156 metre yükseklikte yer alıyordu.¹⁸ Kale, nehrin açtığı vadiyi yani eyaletin iç bölgelerine giden yolları koruduğundan dolayı Bosna eyaletinin kilidi konumunda idi. XVI. yüzyılın ikinci yarısında, daha önceki kaleden farklı olarak, Ferhad Paşa tarafından kârgir taş bir yapı olarak yeni bir kale inşa ettirilmişti. Habsburg sınırında yer alan kalelerin stratejik önemi nedeniyle Osmanlı Devleti her zaman diğer Bosna kalelerinden daha güçlü bir garnizon bulundurmaktaydı. 1688 ve 1697 tarihlerinde çeteler ve askerî saldırılardan ötürü kalenin büyük bir kısmının yıkılması dolayısıyla 12 yıl süren bir tamirat geçirmiştir.¹⁹

1761 yılında Bosna kalelerinin tahkimatlarını güçlendirilmek amacıyla Tuna sahilindeki kalelerden ve İstanbul'dan temin edilen top siyah barut, kurşun, cephane vs. mühimmatların bir kısmı Banaluka Kalesi'ne gönderilmişti. Bosna Valisi Muhsinzade Mehmed Paşa'ya bu konuda gönderilen fermana, kaleye teslim edilen topların bir an önce yerlerine konulması emri verilmişti.²⁰

Bosna eyaletinin kilidi konumundaki Banaluka Kalesi'nin bazı harap olan yerler dolayısıyla 1762 senesinde bir onarım planlanarak bunun için bir keşif yapılmıştı. Keşfe göre, kalenin uçurum tarafındaki duvar kemerlerinin ayaklarında ve duvarlarında 9.864 ziralık (134,5 metre)²¹ bir onarım öngörülmüş bunun için 9.791,5 kuruş onarım masrafı belirlenmiş²² ve bunun kaza ahali, neferat ve hazine tarafından ödenmesine karar verilmişti.²³ Başta kereste olmak üzere onarım için gerekli malzemelerin Banaluka ahalisince karşılanacağı taahhüt edilmiş fakat ahalinin zorlanması üzerine ise kale mütesellimi ve kaptanı Hüseyin Efendi'nin Bosna valisine müracaatı üzerine malzemelerin bir kısmı civardaki kazalardan temin edilmişti.²⁴

1763 senesinde onarımın bitirilmesinden sonra Bosna Valisi Ali Paşa'nın öncülüğünde Mimar Halifesi Seyyid İbrahim ve Bina Emîni Mustafa Ağa'nın katılımıyla kontrol keşfi yapıldı. Buna göre kalenin farklı birimlerinde 12.694 zira (9.304,7 m) iş yapılmış, kalenin çeşitli bölgelerindeki bazı duvarlar tamir edildiği gibi bazı bölgelere de yığma kâgir duvarlar inşa

¹⁷ Oruç, *15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı*, 251, 254.

¹⁸ Ferudun Emecen, "Banaluka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 50.

¹⁹ Muhittin Kul, "Çatma Ağa'dan Taş Kaleye: Kala-ı Bana Luka (1703-1715)". *Journal of International Eastern European Studies*, 1 (2), (2019): 342.

Vakıflar Dergisi, (55), (Haziran 2021): 94.

¹⁹ BOA., *TS.MA.e.*, 1075/47, 10 Zilkade 1176 (23 Mayıs 1763).

²⁰ BOA., *TS.MA.e.*, 341/13, 23 Rebiyülevvel 1175 (22 Ekim 1761).

²¹ Bir zira 73,3 cm'dir. Mehmet Erkal, "Arşın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, (İstanbul: 1991), 411-413.

²² BOA., *C.A.S.* 1097/48438, 1 Ramazan 1180 (13 Nisan 1763).

²³ BOA., *TS.MA.e.*, 342/3-4, 9 Ramazan 1175 (3 Nisan 1762); BOA., *TS.MA.e.*, 342/1, 29 Zilhicce 1175 (21 Temmuz 1762).

²⁴ BOA., *TS.MA.e.*, 1075/44, 29 Ramazan 1176 (21 Temmuz 1762).

edilmişti. Ayrıca kale duvarların altına ızgara ve rıhtım inşa edilip bazı kemer, kapı ve pencereler de yenilenmişti. Bunlardan başka yapılan onarımlardan bazıları şunlardır: İç kaledeki yığma taştan büyük tonozlar yenilenecek deniz tarafına rıhtım yapılmış, on dört kapının üzerine yığma taştan kemer inşa edilerek bu bölgedeki demir parmaklı pencereler de yenilenmiş, doğu tarafında iki adet tonoz arasındaki büyük ızgaralar ile kalenin doğu, batı ve Vrbas Nehri tarafındaki yıkılan taş duvarlar onarılmış, kaptan hanesi bitişiğindeki cephaneliği korumak için çifte kemerli duvar yapılmıştı. Yapılan işlerin maliyeti, 13.919 kuruş olarak belirlendi. Onarım öncesi yapılan keşfe göre maliyetin yüksek çıkmasının belirlenenden fazla yerin onarılmasından kaynaklanmış olduğu tahmin edilmektedir. Onarım maliyetinin 8.264 kuruşu kaza ahalisinden ve neferatlardan, 5.655 kuruşu ise hazineden karşılanmıştır.²⁵

Banaluka Kalesi'nde 1766 yılında da bir onarım gerçekleşmiş, hangi bölge ve birimlerde tadilat yapıldığına dair bir ayrıntı olmamakla birlikte 3.847 kuruş bir harcama yapılmıştır.²⁶ Onarım maliyetinin 2.500 kuruşu Bosna cizyesinden ödendi. Geriye kalan onarım maliyeti kaza ahalisi ve neferat tarafından karşılandı. Bu dönemde Gradiška Kalesi'nin onarımı için Banaluka kazasından da amele gönderildiğinden Banaluka Kalesi'nin onarımı için amele sıkıntısı yaşandı. Bosna Valisi Mehmed Paşa'nın emri ile kalenin onarımı için gerekli olan amele farklı kazalardan tedarik edilerek onarımın bir an önce bitirilmesi sağlanmıştı.²⁷

1.2. Teşne Kalesi

Teşne Kalesi, XVI. yüzyılın ilk yarısında Gazi Hüsrev Bey'in Bosna Sancakbeyi olduğu dönemde fethedildi. 1763 yılında kalenin bazı kısımlarının harap hâle geldiğini Kale Kaptanı Ali Bey'in bildirmesi üzerine Bosna valisinin emri üzerine ilgili kişilerin katılımıyla 2 Ocak 1763 tarihinde keşif yapıldı. Yapılan keşfe göre, kalenin 1149 (1736-37) senesinde inşa edilen şaranpav²⁸ harap hâle geldiğinden bunun onarımının yanı sıra kalenin tophane kısmında, kale kapısında ve bazı karakollarda onarımlar ile ve bazı karakol çardaklarının yenilenmesine karar verildi. Keşif sırasında ayrıca onarım sırasında kullanılacak farklı türlerdeki kazık, kiriş ve tahta çeşitleri gibi malzemelerde belirlendi.²⁹

1763 yılında gerçekleşen onarımdan sora 1766 yılında da Bosna hududundaki onarım gerektiren birçok kaleyi kapsayan bir keşif yapıldı. Bosna mimarı ve diğer yetkililerin katılımıyla yapılan keşifte onarılabilecek kaleler arasında Teşne Kalesi de yer almaktaydı. Söz konusu keşifte yapılacak bu onarımın mahiyetine yer verilmemiş olup maliyet, 13.056 kuruş olarak belirlenmişti. Bu maliyetin 4.518,5 kuruşu kaza ahalisi, 2.259 kuruşu kale neferatı ve 6.277,5 kuruşu da hazineden karşılanacaktı.³⁰

1.3. Yenipazar Kalesi

Yenipazar (Novipazar / Yeni Tırgovište), Ras bölgesi diye ifade edilen alanda, Bosna Sancakbeyi İsa Bey'in öncülüğünde kurulmuş bir yerleşim yeri idi. Bu yerleşim yerinin Eskipazar denen yerden ayırması gayesiyle Yenipazar olarak adlandırılmıştı.³¹

Yenipazar Kalesi kaptanı ile diğer görevliler, kalenin hendekleri ile altı adet karakol binası, üç adet tabyanın ve diğer bazı kısımlarının harap hâle geldiğini bildirdi. Yenipazar Kadısı Ahmed Efendi'nin ahalinin yardımlarıyla kalede onarım yapılması talebi üzerine 17 Haziran 1763 tarihinde bir keşif yapıldı. Söz konusu keşif sırasında setleri olmayan üç adet tabyaya set yapılması, hendek toprağının dışarı atılması ile karakol ve kalede onarılabilecek

²⁵ BOA., C.AS. 1097/48438, 1 Ramazan 1180 (13 Nisan 1763).

²⁶ BOA., AE.SMST.III, 148/11621, 16 Ramazan 1179 (26 Şubat 1766).

²⁷ BOA., C.AS. 1050/46141, 16 Muharrem 1180 (24 Haziran 1766).

²⁸ Şaranpav: savunma için kazılan etrafı çitle çevrilmiş siper, kazıklarla çevrilmiş çukurdur. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011), 636.

²⁹ BOA., TS.MA.d., 6349, 16 Cemaziyelahir 1176 (2 Ocak 1763).

³⁰ BOA., AE.SMST.III, 148/11621, 16 Ramazan 1179 (26 Şubat 1766).

³¹ Eyüp Kul, Muslihüddin Bin Abdulgani (Müezzinz Hoca) Vakfı, *Vakıflar Dergisi*, (55), (Haziran 2021): 94.

kısımlar belirlenmişti.³² Söz konusu keşif sırasında kalede yapılacak olan tamiratta lazım olacak malzemeler belirlenmiş olup bunların çoğunluğunu ağaç malzemeler oluşturmaktaydı. Köprü üzerindeki karakollar için gerekli olan direk, merdiven için büyük ağaç, basamak için tahta, döşeme tahtası, Su Kapısı üzerindeki karakol için gerekli büyük ağaç direk, diğer karakollar için tahta ve korkuluk, Dizdar Ağa Konağı yakınındaki karakol için döşeme tahtası, yanlar için direk ve tahta, çarşı tarafındaki köprü üzerindeki karakollar için büyük direk ile köprü üzerine yapılacak döşeme için gerekli olan ağaç bunlardan bazılarıydı. Ayrıca onarım sırasında 26.000 kıyye³³ (33.356,5 kg.) kireç, 1.200 kıyye (1.539,5 kg.) demir ve 3.000 araba taş gerekli olup malzemeler çevre kazalardan sağlanmıştır.³⁴

Yenipazar Kalesi'ndeki söz konusu onarımlar kısa süre içerisinde başlamasına rağmen onarım sırasında maddi sıkıntılar yaşanmıştır. Yenipazar kazası ahali, kalede yapılan onarımlar için kendilerine taksim edilen payları ödemişler, kalede yeni cephane yapılacak olmasından dolayı yeni ödemeler konusunda zorlanmışlardır. Bunun üzerine kalenin onarımı konusunda bedenen ve nakden yardım ettiklerini, tekrar destek verecek güçleri kalmadığıyla ilgili arzuhâllerini Yenipazar kadısı vasıtasıyla Bosna Valiliğine iletiler.³⁵ Ayrıca Bosna genelinde ve Yenipazar'daki kale tamiri için birçok ödeme yaptıkları için tekrar cizye verme durumları olmadığını da yine Yenipazar kadısı vasıtasıyla Bosna Valiliğine bildirmişlerdir.³⁶

1.4. Baniska Kalesi

Bosna'da Yenipazar kaptanlığına tabi Baniska Kalesi'nde de 1761 yılında bir onarım gerçekleştirildi. Kalede oluşan hasarların tespiti, gerekli malzemeler ve onarımın maliyetlerini belirlemek amacıyla 13 Nisan 1761 tarihinde bir keşif yapıldı. Söz konusu keşif ile kalenin üç adet karakol binasının çatılarında hasarlar olduğu, kale bünyesinde bulunan caminin pek çok yerinin harap hâle geldiği ve minaresinin de yıkıldığı belirlendi. Yapılan keşif ile kalenin üç adet karakol çatısının onarımları için tahta, demir, kireç gibi malzemeler gerekli olup bunlar için de 6.840 akçe maliyet belirlendi. Ayrıca kalede yeni bir cephane binası için gerekli olan tuğla, taş ve diğer malzemeler için ise 1.800 akçe bir maliyet çıkarıldı. Kale bünyesindeki caminin onarımı için ağaç ve tahta, kireç, kereste, tuğla ve demir gibi malzemeler gerekli olup ayrıca yıkılan minarenin onarımı için iskele kurulacaktı. Caminin onarımı için toplam 145.850 akçe bir maliyet çıkarıldı. Baniska Kalesi'nde söz konusu bu onarımlar ve yeni cephane binası inşası için toplam 154.490 akçe bir maliyet belirlendi.³⁷

1.5. Bihke Kalesi

Banaluka'nın batısında yer alan Bihke Kalesi, 1591'de Bosna Beylerbeyi Derviş Hasan Paşa tarafından alındı. Avusturya sınırında düz bir zemin üzerinde bulunan kalenin üç tarafı hendek ve etrafı Una Nehri ile çevrili olmasından dolayı stratejik bakımdan önemli bir yerdi. Vrba ve Una Nehirlerinin suları, kalenin hendeklerini dolduruyordu. Karlofça Antlaşması sonrasında, Sava'nın öte yakasındaki kaleler Habsburglar tarafından ele geçirildikten sonra Banaluka ile birlikte Bihke Kalesi Osmanlı serhaddinin en batı noktasını oluşturmaktaydı. Bu öneminden dolayı kale için arşiv belgelerinde "*Bosna serhaddinin sedd-i sedidi*" olarak tarif edilmektedir.³⁸

³² BOA., *TS.MA.e*, 1075/47, 10 Zilkade 1176 (23 Mayıs 1763).

³³ Kıyye Osmanlıda kullanılan ölçü birimi olup okka olarak da isimlendirilmiştir. Bir kıyye 1282,945 gr. dir. Cengiz Kallek, "okka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 338.

³⁴ BOA., *TS.MA.d.*, 6527, 1 Zilhicce 1176 (17 Haziran 1763).

³⁵ BOA., *TS.MA.e*, 1075/49, 10 Zilhicce 1176 (22 Haziran 1763).

³⁶ BOA., *TS.MA.d*, 5334, 10 Cemaziyelahir 1175 (6 Ocak 1762). Osmanlı arşiv kayıtlarında bu tasnifte farklı tarihlere ait aynı numaralı iki kayıt yer almaktadır.

³⁷ BOA., *TS.MA.d*, 5334, 8 Ramazan 1174 (13 Nisan 1761).

³⁸ Gezer, *Kale ve Nefer: Habsburg Sınırında Osmanlı Askerî Gücü*, 52; Kul, *Bosna Sancağı'nda Yapılan Kale Tamirleri*, 1084.

Zamanla kalede bazı yerlerin harap olması nedeniyle 1762 yılında onarım için keşif yapıldı. 8 Kasım 1762 tarihindeki keşfe göre, onarımlar daha çok kalenin duvarlarında ve bazı kemerlerde yapılacaktır. Onarım yapılacak olan duvarlardan bazıları, İç hisardan Fazıl Paşa Kulesi'ne, Tabya-ı Kebîrden Tabya-i Sâlis'e, Fazıl Paşa Kulesi'nden Tabya-i Kebîr'e ve Fazıl Paşa Kulesi'nden Cephane Kulesi'ne kadarki duvarlardı. Onarım için kireç, kum, taş ve kemer için çam tahtası ile kazma kürek gibi malzemeler gerekiyordu. Onarımın toplam maliyeti, 21.985 kuruş olarak belirlendi. Bu meblağ kaza ahalisi, neferat ve hazineden karşılanacaktı.³⁹

Sadrazam Mehmed Ragıb Paşa, Bosna Valisi Muhsinzade Mehmed Paşa'ya kalenin onarımının belirlenen maliyetten başka bir ücret talep edilmeden kale ağası ve zabitlerin yardımıyla bir an önce bitirilmesi emrini verdi. Bu çerçevede Kale Kaptanı Derviş Ahmed Ağa bina emini tayin olunarak onarımlar başladı. Kalenin onarımı için gerekli olan amele Akhisar kazası ve köylerinden her birine 13'er kuruş ödenerek tedarik edildi.⁴⁰ Onarım devam ettiği sırada dönemin padişahı III. Mustafa tarafından kalenin stratejik öneminden dolayı bir muhasara esnasında kaledeki kadın ve çocukları korumak için yer altı sığınakları yapılması emri üzerine yer altı sığınakları da inşa edildi.⁴¹

Kaledeki onarımın bitirilmesinden sonra yapılan kontrol keşfi sırasında 1762 yılında yapılan keşfin eksik yapıldığı kale kaptanı ve Kamengrad Naibi Mustafa Efendi tarafından bildirilmesi üzerine kalede 1766 yılında yeni bir keşif daha yapıldı. Bu keşfe göre, Tabya-i Kebîr, Tabya-i Sâlis, Ak Tabya ve Nebuleşe Kulesi ile Cebhane Kulesi'nden Fazıl Paşa Kulesi'ne kadar olan bölgelerdeki duvarlar onarılacaktı. Yapılacak bu ek onarımın maliyeti, 1.570,5 kuruş olarak belirlendi.⁴²

1.6. Gradiška Kalesi

Sava Nehri'nin sağ kıyısında yer alan ve konumu itibarıyla bir geçit noktasında bulunan Gradiška, eski Roma yerleşimi olan Servitium'un üzerinde kurulmuştu. Osmanlılar tarafından 1537'de fethedilmiş ve civarına yapılacak akınların harekât üssü olmuştu.⁴³ 1660'larda bölgeyi gezen Evliya Çelebi, bunun küçük bir kale olduğunu kaydeder.⁴⁴ Kale, 1688 yılında Baden'li Luis tarafından yakılıp yıkılmış, Karlofça Antlaşması ile de Avusturya'ya bırakılmıştı. Osmanlı Devleti, bu kaybı telafi etmek için Sava kıyısında Atik Gradiška'yı yeniden tahkim etmişti. Bunun için ilk etap da hendek temizlenerek varoşun etrafı şaranpoyla çevrilmiş, sonradan da burası müstakil kale hâline getirilmişti.⁴⁵

Banaluka kazası sınırlarında yer alan bu kalenin müstakil bir hâle getirilmesinden sonra eksiklerinin giderilmesi amacıyla 1766 yılında bir keşif yapılarak bina emini olarak Hacı Hüseyin Ağa, mimar olarak da Hassa Mimarlarından Seyyid İbrahim Halife görevlendirildi.⁴⁶ Kalede yapılan keşiften sonra 15.000 kuruş tahsisat yapılmış, aradan bir yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen onarımların başlamaması üzerine yerel sorumlulara uyarılar gönderilmişti.⁴⁷ Kale yönetimi ise onarım öncesi yapılan keşifte fiyatların noksan alındığını ve kalenin duvar inşasında çalışacak amele ile taş kırıcıların işi bırakması sebebiyle işlerin yarım kaldığını

³⁹ BOA., *TS.MA.e.*, 341/22, 3 Ramazan 1175 (28 Mart 1762); BOA., *C.AS.*,1077/474471, 20 Rebiyülahir (8 Kasım 1762).

⁴⁰ BOA., *TS.MA.e.*, 341/21, 29 Zilhicce 1175 (21 Temmuz 1762); BOA., *TS.MA.e.*, 1143/17, 17 Cemaziyelahir1176 (3 Ocak 1763); BOA., *TS.MA.e.*, 342/14, 28 Recep 1176 (12 Şubat 1763).

⁴¹ BOA., *TS.MA.e.*, 342/3-4, 9 Ramazan 1175 (3 Nisan 1762); BOA., *TS.MA.e.*, 342/1, 29 Zilhicce 1175 (21 Temmuz 1762).

⁴² BOA., *AE.SMST.III*, 72/5346, 9 Şaban 1179 (21 Ocak 1766).

⁴³ Yarcı, *Metin Bir Bilge, Müstahkem Bir Ülke: Aliya'nın Bosnası'nda Osmanlı Kaleleri*, 285.

⁴⁴ Evliya Çelebi, kalenin Sava Nehri kenarında bir düz geniş vadide dörgen şeklinde olan bu kaleyi ilk yapanların Dodoşka hanları olduğunu, Latin dilinde grad kale, dışka, küçültme kelimesi olup Gradiška'nın küçücük kale demek olduğu bilgisini verir. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 697.

⁴⁵ Gezer, *Kale ve Nefer: Habsburg Sınırında Osmanlı Askeri Gücü*, 73-74.

⁴⁶ BOA., *C.AS.* 1134/49, 26 Zilkade 1179 (6 Mayıs 1766).

⁴⁷ BOA., *C.AS.* 510/21272, 27 Recep 1180 (29Aralık 1766).

bildirdi.⁴⁸ Bunun üzerine Bosna Valisi Vezir Mehmed Paşa, kalenin inşasında kullanılacak taş tedarikinin sağlanarak onarımın bir an önce tamamlanmasını istedi.⁴⁹

1768 yılında kalenin iki adedi 50'şer, iki adedi 40'ar ve bir adedi 30'ar zira olmak üzere nehir tarafındaki ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci tabyalardaki onarımlar tamamlanarak tabyalara toplar da konuldu.⁵⁰ Dönemin yazışmalarından kaledeki diğer onarımların ise devam ettiği anlaşılıyor.⁵¹ 1769 yılında Bina Emini Hüseyin Ağa, kaledeki onarımın büyük kısmının bittiğini, onarım için tahsis edilen mablağın büyük kısmının harcandığını tamiratın tamamen bitirilmesi için geriye kalan kısmı kazalara taksim edildiğini bildirdi.⁵²

Onarımın bitirilmesinden sonra Bina Emini Seyyid Hüseyin Ağa, Mimar-ı Hassa Halifesi Seyyid İbrahim ve kale görevlilerinin katılımıyla 12 Haziran 1769 tarihinde kontrol keşfi yapıldı. Keşif sırasında yapılanlar iki defterde yer verilmiş olup bunlar, 61.244 kuruş ve 77.480 kuruş 65 akçe olmak üzere 138.724 kuruş 65 akçe bir maliyet belirlendi. Onarım sırasında Tabya-i Evvel, Tabya-i Sâni, Tabya-i Sâlis, Tabya-i Sagir bölgelerine, kalenin doğusunda Sava Nehri kenarına, kalenin iç ve dış tarafına ve siyah barut konulan cebehane binası ile kapı etrafına yeni kâgir duvarlar inşa edildi. Bunların yanında söz konusu Tabya-i Evvel, Tabya-i Sâni ve Tabya-i Sâlis bölgelerine yeni kâgir ızgaralar yapıldı. Ayrıca karaağaç tahtasından kanatlı üç yeni kale kapısı, top ve sair mühimmatın konacağı ambar üzerine yeni döşeme ve üç adet tabyaya kâgir merdiven ile kalenin dış tarafına hendek ise diğer yapılardan bazıları idi.⁵³

1.7. Novi Kalesi

Kostaniçe kazasında olan Novi Kalesi, Una ve Sava nehirlerinin birleştiği yerde, Avusturya sınırına yakın stratejik önemi yüksek bir mevkiye bulunuyordu. Bosna eyaletinin kilidi konumundaki Novi Kalesi, 1.900 yerli ve gönüllü asker sayısı ile Bosna eyaleti içerisinde yer alan kaleler arasında önemli büyüklükte bir garnizona sahip idi.⁵⁴ Kale, II. Viyana kuşatması ardından Avusturya'ya karşı yapılan mücadelelerde büyük hizmetlerde bulunmuş, savaş sırasında tamamen harap olduğu için tahliye edilmişti.⁵⁵ Savaş sonrası iki ülke arasında hududun belirlenmesi amacıyla yapılan görüşmelerde Atik Novi'nin Osmanlı Devletinde kalmasına, Cedit Novi Kalesi'nin ise bütün istihkâmlarıyla yıkılmasına ve Avusturya askerinin bölgeyi boşaltmasına karar verildi.⁵⁶

1762 yılında Novi Kalesi'nin bazı tamire muhtaç kısımları bulunmakta olup onarım için 3 Nisan 1762 tarihinde bir keşif yapıldı.⁵⁷ Yapılan keşfe göre, kale kapısı yakınına, Tabya-i Sâni, Tabya-i Sâlis, Tabya-i Kebîr, Tabya-i Hams ve nehir tarafındaki birçok yere yeni duvar yapılacaktı. Ayrıca Kostaniçe Kapısı kulesine yeni bir kemer ile bazı kemerlerin onarımları yapılarak nehir önüne varıncaya kadarki hendeklerin harap olan taşra duvarları yenilenecekti. Onarımlar sırasında gerekli olan taş, kireç ve kum gibi malzemeler Kostaniçe kazasından temin edildi.⁵⁸ Kalede onarım sırasında 41.672 ziralık (30.545,5 m) iş yapılacak olup bunların

⁴⁸ BOA., C.A.S. 1079/47570, 27 Recep 1180 (29 Aralık 1766).

⁴⁹ BOA., C.A.S. 1117/49479, 18 Şevval 1180 (19 Mart 1767).

⁵⁰ BOA., C.A.S. 209/8967, 13 Şevval 1181 (3 Mart 1768).

⁵¹ Bu yazışmalardan biri, Bosna Valisi Mehmed Paşa'nın kalenin tamirinde kullanılacak kirecin sönmemiş halis kireçten tedarik edilmesi için kalenin Bina Emini Hüseyin Paşa'ya gönderdiği emirdir. BOA., C.A.S. 1080/47609, 13 Şevval 1181 (3 Mart 1768).

⁵² BOA., C.A.S. 741/31118, 13 Zilkade 1182 (21 Mart 1769).

⁵³ BOA., D.BKL.d., 32599-2,3, 7 Safer 1183 (12 Haziran 1769).

⁵⁴ Okan Güven, "İki Savaşa Arasında Bosna Kaleleri", (Yüksek Lisan Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2017), 60.

⁵⁵ Kul, *Bosna Sancağı'nda Yapılan Kale Tamirleri*, 1050.

⁵⁶ Gezer, *Kale ve Nefer: Habsburg Sınırında Osmanlı Askerî Gücü*, 47.

⁵⁷ BOA., TS.MA.e., 342/10, 18 Ramazan 1175 (12 Nisan 1762).

⁵⁸ Bu konuda Kostaniçe Kadısı Ömer Efendi, onarım için gerekli olan 6.378 yük taş, kemerler için 673 kıta taş 15.580 yük kireç ve diğer malzemelerin hazır edildiğini Bosna Valiliği'ne bildirmişti. BOA., TS.MA.e., 1075/53, 17 Rebiyülevvel 1176 (6 Ekim 1762).

nakliyesi ile amele ücreti dâhil toplam 31.189,5 kuruş bir maliyet belirlendi. Belirlenen maliyetten 14.679,5 kuruşu ahali ve neferattan geri kalanı da hazineden ödendi.⁵⁹

Onarım sırasında taş ve kireç naklinde istihdam olunan amele konusunda sıkıntısı yaşandı. Bina Emini İbrahim Efendi'nin amele talebinde bulunması üzerine bölgedeki ağalar, kaledeki onarımlar bitene kadar her gün iki ağa ve 13'er nefer görevlendirip bunların zahirelerinin de temin edileceğine dair taahhütte bulundular. Onarımda kullanılan taşlar Kostaniçe kazası bölgesinden iki öküzlü 12 araba ile taşınmakta olup bunun için günlük dörder akçe ödenmekteydi. Arabaların yeterli olmadığı Bina Emini İbrahim Efendi tarafından bildirilmesi üzerine arabaların sayısı arttırıldı.⁶⁰ Kale onarımı için hazineden yapılacak ödeme 1765 senesinde tamamlanmış olup onarımlar muhtemelen bu tarihten önce bitirilmiştir.⁶¹

Bu dönemde sadece kalede onarımlar değil aynı zamanda mühimmat ihtiyaçları da giderilerek tahkimatının arttırılması amaçlandı. Bu maksat ile 1763 yılında Bosna kalelerine konulacak cephaneden Novi Kalesi için ayrılan kısmı Halil Kethüda görevlendirilerek Travnik'ten nakledildiği gibi yine bu maksatla 1775 yılında Novi Kalesi komutanı tarafından, kalede yedişer, üçer, birer buçuk vukiyyelik 10'ar adet şahi toplarına ve yedişer, üçer, birer buçuk vukiyyelik 25 adet normal topa ihtiyaç olduğu bildirildi.⁶²

1.8. Ostroviçe Kapudanlığı'ndaki Kaleler

1760-1765 yıllarında Ostroviçe Kapudanlığı'nda Ostroviçe, Estine, Krupa, Çetina, Beyli, Gladoş-e-i Kebîr ve Lorolor Kalelerinde onarımlar yapılmıştır.

1.8.1. Ostroviçe Kalesi

Kamengrad kazasına tabi Ostroviçe Kalesi, 1760 yılında Avusturya'nın saldırılarıyla duvarları ve diğer yerleri hasar görmüş olup bir onarım geçirdi. Bu onarımdan sonra 1765 yılında da eksik kalan yerleri belirlemek amacıyla Bosna Valisi Nişli Mehmed Paşa'nın emri ile Mimar-ı Hassa Halifelerinden Seyyid İbrahim, kalenin kaptanı ve zabitanı katıldığı bir keşif daha yapıldı.⁶³

Keşfe göre, kalenin bazı kulelerinde onarımın yapılması öngörülmekteydi. İç kaledeki Beşlü Kulesi bitişiğinden Yeni Tabya'ya kadar ve Martilos Kulesi bölgesine yeni kâgir duvar yapılacak olup yine bu bölgeye yığma taş ve tonoz ile bir tabya yapılarak yeni bir rıhtım inşa edilecekti. Beşlü Kulesi'nin harap olan bazı yerleri taş ile onarılacak olup duvarların üzerine tahtadan yeni puşide yapılacaktı. Onarım öngörülen bir diğer tabya Atik Tabya olup tabyanın yakınına kâgir duvar ve üzerine yığma taş ile yeni bir istihkâm inşa edilecekti. Tabyaya demir kanatlı kapı ve pencere ile kâgir yeni bir merdiven yapılması öngörülmüştü. Ayrıca Atik Tabya'dan iç hisara kadar olan duvar onarılacak, iç kale kapısı bölgesine ise yeni bir kâgir duvar, demir kanatlı kapı ve pencere ile taş merdiven inşa edilecekti.

Onarım öngörülen Kaptan Kulesi bölgesinde ise kuleden Barut Kulesi'ne kadar yeni duvar, kulenin üzerine yığma taşla tonoz, demir kanatlı kapı, pencere ile Kaptan Konağı bitişiğine sıbyanları okutan hafızlar için bina yapılması öngörülmüştü. Savala Kulesi'nde ise yeni kâgir duvar inşa edilecek olup kulenin iç tarafına da yığma taştonoz ile kapı yapılacaktı. Onarım yapılacak Zenran Kulesi'nde ise İç Kale Kulesi'ne kadar yeni kâgir duvar, kulenin iç kısmına yığma taş ile yeni tonoz, yeni döşeme, kule üzerine ise tahtadan yeni puşide ile demir kanatlı kapı ve pencere ile taş merdivenin yapılması planlanmıştır. Kalede onarım yapılacak diğer bir tabya da Atik Tabya'dır. Tabyanın köşesinden camiye kadar, tabya üzerine ve tabyanın

⁵⁹ BOA., *TS.MA.e.*, 342/13, 29 Zilhicce 1175 (21 Temmuz 1762); BOA., *TS.MA.e.*, 342/3-4, 9 Ramazan 1175 (3 Nisan 1762).

⁶⁰ BOA., *TS.MA.e.*, 317/48, 29 Safer 1177 (8 Eylül 1763); BOA., *TS.MA.e.*, 317/46, 29 Safer 1177 (8 Eylül 1763).

⁶¹ BOA., *C.A.S.*, 632/26640, 22 Cemaziyelahir 1179 (6 Aralık 1765).

⁶² BOA., *TS.MA.e.*, 317/52, 23 Rebiyülevvel 1177 (23 Eylül 1763); BOA., *C..A.S.*, 775/32779, 14 Cemaziyelahir 1189 (12 Ağustos 1775).

⁶³ BOA., *C.A.S.*, 649/27287-6, 15 Cemaziyelahir 1179 (29 Kasım 1765).

etrafındaki farklı bölgelere yeni duvarlar inşa edilecek olup ayrıca tabyaya demir kanatlı kapı ve pencere ile taş merdiven yapılacaktır. Ayrıca onarım sırasında kalenin Cebehane Kulesi bitişiğine yeni bir ambar yapılarak etrafı kâgir duvar ile çevrilecektir. Cami yakınında bulunan Hucurad Kapısı'na da karaağaç tahtasından demir kaplı bir kapı ve pencere yapılacaktır.

Tamiratın bitirilmemesinden sonra Bosna Valisi Mehmed Paşa'nın emri ile 9 Ekim 1767 tarihinde Mimar-ı Hassa halifelerinden Seyyid İbrahim Halife'nin katılımıyla kontrol keşfi yapıldı. Yapılan keşfe göre, tamirat öncesi keşifte belirlenen Beşlü, Martilos, Kaptan, Barut, Savala, Zenran, Cebehane ve İç Kale kuleleri ile Atık Tabya bölgesindeki birçok kâgir duvarlar onarılmış ve yeni duvarlar yapılmıştı.⁶⁴ Kalede yapılan söz konusu onarım sırasında gerekli olan tuğla, kireç, kiremit, kum ve diğer malzemeler ile bunların nakliyesi ve amele ücreti dâhil olmak üzere onarımın maliyeti 16.538 kuruş oldu. Belirlenen meblağın, 5.513 kuruşu kaza ahalilerinden, 2.756 kuruşu kale neferatından ve 8.269 kuruşu da hazineden ödendi.⁶⁵

1.8.2. Estine Kalesi

1766 yılında Kamengrad kazasındaki Ostroviçe Kapudanlığına tabi Estine Kalesi'nin bazı mahalleri zamanla harap hâle geldi. Bosna valisi Sadrazam Mehmed Paşa'nın emri ile onarım yapılacak yerleri ve maliyetini belirlemek amacıyla 25 Mayıs 1766 tarihinde Bina Emini Mehmed Efendi, Hassa mimarlarından Seyyid İbrahim ve kale kaptanının katılımıyla bir keşif yapıldı.⁶⁶

Yapılan keşfe göre, kalenin farklı bölgelerdeki kâgir ve yığma taş duvarlarından bazıları onarılarak, bazı bölgelere ise yeni duvarların yapılması öngörüldü. Bunlardan bazıları, Tabya-i Atık üzerine yeni bina olunacak kulenin kâgir duvarları, yeni yapılacak tabyanın duvarları, iki tabya arasına bina olunacak kâgir duvarlar ve kalenin iç tarafına yığma taş ile yapılacak kemerdir. Ayrıca onarım sırasında yeni inşa edilecek olan tabya duvarı üzerine yeni bir karakol binası inşa edilecektir. Bu karakol binasına karaağaç tahtasından demir çerçevesi yeni bir kapı ile binanın çatısına tahtadan puşide çatı yapılacaktır. Karakol binası bölgesinde yapılacak yeni tabyanın etrafı duvar ile çevrilecek olup tahtadan yeni puşide çatı ve pancur kanatlı yeni kapı ile küfeki çarcubeli demir kaplı yeni pencerelerin yapılması planlandı. Onarım öngörülen yerlerden birisi de mühimmat konulan kule idi. Kuleye gelinceye kadarki bölgeye ve kulenin etrafına yeni kâgir duvar yapılacaktır. Kulenin uç kısmına tahtadan yeni puşide, küfeki çerçevesi demir kanatlı yeni kapı ve pencere ile tabyanın bitişiğine yığma taşta kademeli kâgir merdiven inşa edilecekti. Onarım sırasında kaleye bir ambar yapılarak etrafı duvar ile çevrilerek tahtadan yeni puşide ile küfeki çerçevesi demir parmaklı pencereler de yapılacaktır. Ayrıca kalenin güvenliğini arttırmak için istihkâmlarına yeni hendek, duvar ve lağımlar inşa edilecekti.

1766 yılında yapılan keşfe göre, kalede yapılacak onarım için gerekli olan taş, kireç kum, mısır (çivi) ve diğer malzemeler ile bunların nakliyesi ve amele ücretleri dâhil olmak üzere toplam onarım maliyeti 13.056 kuruş olarak belirlendi. Meblağın 4.519,5 kuruşu Bosna eyaletinin farklı kaza ahalileri tarafından 2.259 kuruşu kale neferatından geriye kalan 6.277,5 kuruşu hazineden ödenecekti.⁶⁷ Bosna Valisi Mehmed Paşa, onarım için kaza ahalisinden toplanması gereken meblağın bir an önce toplanmasını, onarım için gerekli olan taş, kum, kireç, mısır ve kereste ile değişik alet ve edevatın tedarik edilerek onarımın bir an önce bitirilmesi emri verildi.⁶⁸ Kaledeki söz konusu onarım 1767 yılında tamamlanarak 29 Temmuz 1767 tarihinde Bina Emini Mehmed Efendi, Ruznamçe şakirdlerinden Mehmed Halife'nin katılımıyla kontrol keşfi yapıldı.⁶⁹

⁶⁴ BOA., C.A.S., 649/27287, 15 Cemaziyelevvel 1181 (9 Ekim 1767).

⁶⁵ BOA., C.A.S., 649/27287-9, 15 Ramazan 1181 (4 Şubat 1768).

⁶⁶ BOA., C.A.S., 649/27287-7, 15 Zilhicce 1179 (25 Mayıs 1766).

⁶⁷ BOA., C.A.S., 649/27287-7, 15 Zilhicce 1179 (25 Mayıs 1766).

⁶⁸ BOA., C.A.S., 649/27287-9, 15 Ramazan 1181 (4 Şubat 1768).

⁶⁹ BOA., C.A.S., 55/2560, 2 Rebiyülevvel 1181 (29 Temmuz 1767).

1.8.3. Krupa Kalesi

Kanunî Sultan Süleyman döneminde Osmanlı toprağı olan Kamengrad kazası dâhilindeki Krupa Kalesi'nin yönetimi 1565 yılında kaptanlara bırakılmıştı.⁷⁰ 1763 yılında Bosna kalelerinin tahkimatlarını güçlendirme girişimleri çerçevesinde Krupa Kalesi için tahsis olunan mühimmatın kaleye nakledildiği kale kaptanı Mustafa tarafından bildirildi.⁷¹ 1764 yılında da kalede bir onarım ön görülmekte olup bu çerçevede onarım yapılacak yerleri ve gerekli malzemeyi belirlemek için 8 Mart 1764 tarihinde bir keşif yapıldı.⁷² Buna göre, İç hisarın sağ ve sol tarafındaki yıkılan taş duvarları ile Eski Tabya'nın tamamen harap olan duvarları yenilenecekti. Onarımların yapılacağı bir diğer yer, Kule-i Kebîr idi. Kulenin alt tarafında harap olan duvarı yenilenecek yeni bir kemer inşa edilecekti. Yine bu kuleden nehir önüne kadar olan duvar ile Kible Kulesi'ne kadarki duvarlarda da onarımların yapılması planlanmaktaydı. Kalenin iç hisardaki onarımlarda ise Cephane Kulesi'ne yeni bir kemer ile Kule-i Cedid'in doğu tarafına tabya duvarı yapılacaktı. Kalenin dışında da onarımlar öngörülmekte olup Büyük Köprü'den nehir önüne kadarki sıçan yolu duvarı ile Tabya-i Âtîk köşesinden nehir önüne kadar yeni duvarlar inşa edilecekti. Ayrıca kalenin büyük ana kapısının önündeki duvar ile kapının kemer duvarları da onarılacaktı.

Krupa Kalesi'ndeki yapılan keşif ile onarım sırasında kullanılacak taş, kum, kireç ve kereste miktarlarının yanında çevre kazalardan karşılanacak malzemelerin nakliye ücretleri de tespit edildi. Bunlardan taşın nakliyesi için 1.250 kuruş, kirecin nakliyesi için 1.465,5 kuruş, kumun nakliyesi içinde de 293 kuruş olmak üzere kalenin toplam onarım maliyeti, 13.164,5 kuruş olarak belirlendi. Belirlenen maliyetin 7.191,5 kuruşu kale neferatından, 2.209,5 kuruşu kaza ahalisinden ve 3.763,5 kuruşu da hazineden ödenecekti.⁷³

1.8.4. Çetina Kalesi

Ostroviçe kaptanlığına tabi kale, 1150 (1737-38) yılındaki muhasara sırasında zarar gördüğünden onarım yapılması amacıyla 28 Mart 1762 tarihinde bir keşif yapıldı.⁷⁴ Yapılan keşfe göre, kalenin harap olan iç hisar duvarları, Zindan Kulesi'nin, Cebhane Kulesi'nin yıkılan duvarları ile Ali Paşa Tabyası'nın duvarları ve bu tabyadan Mahmud Han Camii'ne varınca kadarki yerler onarılacaktı. Yeğen Paşa Tabyası'ndan camiye kadar, buradan da Atik Tabyası'na kadar ve Mehmed Paşa Tabyası'ndan Yanko hanesine kadarki duvarlar da yenilenecekti.

Onarım sırasında taş, kum, kireç, çivi, demir kürek, demir kazma, değişik türlerden tahta gibi malzemeler dâhil kalenin toplam onarım maliyeti, 10.957,5 kuruş olarak belirlendi. Belirlenen maliyetin 5.184,5 kuruşu hazineden diğerleri ise kaza ahalisi ve neferattan toplanacaktı. Onarım sırasında kireçhanelerin uzaklığından dolayı kireç taşımak üzere tahsis edilen kamor bargirleri yetersiz kalması üzerine Estazin ve Çetina kaleleri yakınında kamor bargiri bulunan kişiler kaleye kireç nakletmekle görevlendirildi.⁷⁵ Onarım sırasında gerekli olan mısır, kereste gibi malzeme ücretleri ile taş kırıcılar, kireç ve taş nakli için 2.306,5 kuruşluk bir ödeme yapıldı. Kalenin onarımı için hazineden ödenecek olan 5.184,5 kuruşluk meblağ 1763 ve 1764 yıllarında üç seferlik ödemeyle tamamlandı.⁷⁶ Kalede söz konusu onarımdan sonra 1767 yılında da yeni bir onarım öngörüldüğünden bir keşif daha yapıldı ve bunun için de 6.277,5 kuruş ek bir maliyet belirlendi.⁷⁷

⁷⁰ Handzic, *XVII. Yüzyılda Bosna Eyaleti'nde Sınır Karakollarının Teşkilâtı Hakkında*, 268.

⁷¹ BOA., *TS.MA.e.*, 317/74, 10 Zilhicce 1176 (22 Haziran 1763).

⁷² BOA., *DBŞM.d.* 3697, 5 Ramazan 1177 (8 Mart 1764).

⁷³ BOA., *DBŞM.d.* 3697, 5 Ramazan 1177 (8 Mart 1764).

⁷⁴ BOA., *TS.MA.e.*, 342/2, 3 Ramazan 1175 (28 Mart 1762).

⁷⁵ BOA., *TS.MA.e.*, 317/80, 29 Zilhicce 1177 (29 Haziran 1764).

⁷⁶ BOA., *TS.MA.e.*, 342/19, 24 Şevval 1176 (8 Mayıs 1763); BOA., *C.A.S.* 1144/50868, 5 Zilkade (6 Mayıs 1764).

⁷⁷ BOA., *C.A.S.*, 55/2560, 2 Rebiyülevvel 1181 (29 Temmuz 1767).

1.8.5. Ostroviçe Kapudanlığındaki Diğer Kaleler

1767 yılında Bosna Valisi Mehmed Paşa'ya gönderilen hüküm çerçevesinde Ostroviçe kaptanlığına tabi bazı kalelerde de onarım öngörülmekteydi. Gönderilen emirde, kalelerde onarım için keşif yapılarak onarım sırasında kullanılacak malzemelerin tedarik edilmesi ile neccar ve amelelerin hazır edilmesi istenmekteydi. Bunun üzerine Bosna Valisi Mehmed Paşa'nın görevlendirdiği Mehmed Efendi, Ruznamçe şakirdlerinde Mehmed Halife'nin katılımıyla 29 Temmuz 1767 tarihinde kalelerde keşif yapıldı. Buna göre, Beyli Kalesi'nin 8.616,5 kuruş, Gladoşe-i Kebîr Kalesi'nin, 7.577,5 kuruş, Lorolor Kalesi'nin masrafı ise 3.009,5 kuruş olarak belirlendi.⁷⁸

2. İzvornik Sancağında Onarılan Kaleler

İzvornik'in (1478-83) ele geçirilmesiyle buralarda başlangıçta Rumeli eyaletine bağlı sancaklar kuruldu. İzvornik sancağı, 1522 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından yayımlanan kanunname "Kaza-yı Vilayet-i Rumili" içerisinde bir sancak olarak teşkilatlandırılmıştı.⁷⁹ İzvornik sancağında İzvornik, Srebrenica, Kuşlat, Perin, Telçak, Sokol ve Tuzla kaleleri üzere yedi tane kale bulunmaktaydı.⁸⁰ Çalışmamızı oluşturan söz konusu dönemde İzvornik, Tuzla, Srebrenica ve Gradaçak kaptanlığındaki kalelerde onarımlar yapıldı.

2.1. İzvornik Kalesi

1761 yılında İzvornik Kalesi'nin tabyaları başta olmak üzere iç ve dış tarafında bazı yerler harap hâle geldi. Sultan III. Mustafa, Bosna Valisi Muhsinzade Mehmed Paşa'ya bütün Bosna kalelerinde olduğu gibi İzvornik Kalesi'nde de merkezden fazla para istenmeden ahali ve neferatın yardımıyla onarılması emri verdi.⁸¹ Söz konusu emir üzerine kalenin içi, dışı ve tabyalarda yapılacak onarımlar için mimar, kaptan ve ağaların katılımıyla keşif yapılarak gerekli malzemenin tespit edilmesini, gerekli olan kirecin neferat tarafından, demir ve kerestenin ise civar kazalardan sağlanarak tamiratın bitirilmesi istedi.⁸² Bunun üzerine 17 Haziran 1762 tarihinde bir keşif yapıldı. Yapılan keşfe göre, kalede yıkılan bazı duvarların onarılması öngörülmekteydi. Bunlardan bazıları, nehir tarafındaki Kale-i Kebîr'den Kaptan Kulesi'ne, güney tarafındaki kale kapısından Kebîr Tabya'ya kadar ve kale kapısının iç ve dış tarafındaki duvarlardı. Bunun dışında tabyalarda da onarımlar öngörülmekte idi. Bunlardan bazıları, Orta Tabya'nın yıkılan duvarı, Kule-i Kebîr başında olan tabya duvarı, kuzey taraftaki Ağa Tabya'sının bahçe duvarı, erzak ambarı yanında Küçük Tabya duvarı ve Tabya-i Âli'nin duvarları olup bu tabyadan nehrin karşı tarafına ise bir taş set inşa edilecekti. Ayrıca Mustafa Ağa Kulesi, Palanka Kulesi, Kartal Kulesi ve Bâlâ Kulesi'nde de onarımlar yapılacak olup kuzey taraftaki kale kapısı üzerine ise yeni daire inşa edilecekti. Kalede 22.144,5 zira (16.231,9 m) iş yapılacak olup onarım sırasında taş, kum, kereste gibi malzemelerin bir kısmı çevredeki kazalardan karşılanacaktı. Malzeme ücretleri dâhil olmak üzere tamiratın toplam maliyeti, 25.894,5 kuruş olarak belirlenmişti.⁸³ Öngörülen bu masrafın 12.415 kuruşu neferat ve ahalden, 13.479,5 kuruşu da hazineden karşılanacaktı.⁸⁴

Belirlenen meblağdan 1.371 kuruşu Bosna defterdarı tarafından kale bina eminine teslim edilerek onarım başladı.⁸⁵ Aynı yıl içerisinde 3.679 kuruş ahali ve neferat tarafından, 9.479,5

⁷⁸ BOA., C.A.S., 55/2560, 2 Rebiyülevvel 1181 (29 Temmuz 1767).

⁷⁹ Gezer, *Kale ve Nefer: Habsburg Sınırında Osmanlı Askerî Gücü*, 218; Ahmet Yüksel-Zafer Karademir, "Osmanlı İdaresi'nde Tuzla Sancağı'nın Sosyal, İktisadî ve Askerî Vaziyeti Hakkında Bazı Bilgiler", *Tarih Okulu Dergisi*, XVIII, (Haziran 2014): 271.

⁸⁰ BOA., 91, 164, MAD 540 ve 173 Numaralı Hersek, Bosna ve İzvornik Livâları İcmâl Tahrîr Defterleri, (Ankara: 2005), 8.

⁸¹ BOA., TS.MA.e., 258/10, 27 Cemaziyelahir 1174 (1 Haziran 1761).

⁸² BOA., TS.MA.e., 856/48, 15 Safer 1175 (15 Eylül 1761).

⁸³ BOA., TS.MA.e., 342/11, 25 Zilkade 1175 (17 Haziran 1762).

⁸⁴ BOA., AE.SMST.III, 1/44, 5 Receb 1184 (25 Ekim 1770).

⁸⁵ BOA., TS.MA.e., 341/19, 23 Şaban 1175 (19 Mart 1762).

kuruş da hazine tarafından ödeme yapıldı.⁸⁶ Hazineden ödenecek diğer meblağın 4.378 kuruşu 1765 yılında Raznik Kasabası Tahmis-i Kahve Mukataası'ndan, 1770 yılında da 362.960 akçesi Bosna eyaleti Kıbtıyan Cizyesi, Niş Gümrük Kitabeti Mukataası, Teşne Rüşum-ı Eflakan Mukataası ve Visora Hasları Mukataası gelirlerinden ödendi.⁸⁷ Onarımlar sürerken halktan toplanması belirlenen meblağın dışında bir ücret alınmaması ve onarımın bir an önce bitirilmesi için merkez tarafından sık sık uyarılmıştır. Onarımın bitirilmesinden sonra 11 Şubat 1771 tarihinde de Mimar-ı hassa Mehmed Ağa ve bina emininin katılımı ile kontrol keşfi yapıldı.⁸⁸

2.2. Tuzla Kalesi

Coğrafi olarak Sava Nehri bölgesinde İzvornik'in kuzeyinde yer alan Tuzla, 1460 yılında Osmanlı hâkimiyetine girdi. Kanuni Sultan Süleyman devrinden itibaren de tamamıyla bir Türk şehri hâline gelen şehir, İzvornik sancağının merkezi olarak teşkilatlandırıldı. Seferler için Bosna'dan talep edilen askerlerin önemli bir kısmı Tuzla'dan temin edilmesinden dolayı Tuzla Kalesi, mühim bir merkez konumundaydı.⁸⁹ Bundan dolayı kalenin her zaman muhkem bir şekilde ayakta kalması için onarımlar yapılmış olup bunlardan biri de 1762 yılında gerçekleşmiştir.

Tuzla Kalesi'nin yapıldığı sırada etrafı çevrilmediğinden hendeklere taş ve toprak dolmaktaydı. Kalenin müstahkem olması için iki yanına taş duvar yapılması gerekmekteydi. Sultan III. Mustafa'nın Bosna Valisi Muhsinzade Mehmed Paşa'ya ve Tuzla Kalesi ağaları ve zabıtlarına gönderdiği ferman sonrası kalede, 9 Nisan 1762 tarihinde bir keşif gerçekleştirildi. Yapılan keşfe göre, kalede bazı yeni duvarlar inşa edilecekti. Bu duvarlardan bazıları, kalenin yan tarafından Ak Kapısı'na buradan da Varoş Tabyası'na kadar ve Peride? Tabyası'ndan Atık Tabyası'na kadar ki duvarlardı. Ayrıca Varoş Tabyası bölgesine bir hendek de yapılacaktı. Onarım sırasında taş, kireç, kereste, tahta, kazma, kürek, demir keski gibi alet edevat çevre kazalardan tedarik edilecekti. Kalede yapılacak onarımın maliyeti, 11.399 kuruş olarak belirlenmiş olup 5.660 kuruşu hazineden, geri kalanı da kaza ahalisi ve neferattan toplanacaktı.⁹⁰

Bu onarım için hazineden ödenecek meblağın 1.631 kuruşu 1175 (1751-52) senesi maden cizyesinden, 1.000 kuruşu Semendire sancağındaki Kuçayna Bakır Madeni Mukataası taifesinden tahsil olunmuştu. Sadrazam Mehmed Ragıb Paşa, Bosna Valisi Muhsinzade Mehmed Paşa'ya gönderdiği mektupta; onarım için hazineden ödenmesi gereken miktarın ödendiğini belirterek ahali ve neferattan belirlenenin dışında bir ücret talep edilmeden tamiratların bitirilmesini istedi.⁹¹

1763 senesinde de kalenin tahkimatını arttırmak için iki onarım daha yapıldı. Yapılan onarımlar daha çok kalenin dış kısmında olup bunlardan ilkinde kalenin güvenliğini arttırmak için hendek ve su bendi inşası planlandı. Buna göre, Su yolu Kapısı'ndan iç tarafa Çendi Kapısı'na kadar üç adet tabyaya yapılacak olan 3.828 zira (2.802,9 m) Su yolu, Cendi Kapısı'ndan Atık Kapısı'na kadarki iki adet tabyaya 2.468 zira (1.809 m) su bendi ile Orta Kapı

⁸⁶ BOA., *TS.MA.e.*, 342/12, 29 Zilhicce 1175 (21 Temmuz 1762). BOA., *TS.MA.e.*, 342/17, 9 Şaban 1176 (23 Şubat 1763).

⁸⁷ BOA., *AE.SMST.III*, 233/18443, 25 Muharrem 1179 (13 Ağustos 1765); BOA., *AE.SMST.III*, 115/8751, 28 Şaban 1183 (5 Mayıs 1770).

⁸⁸ BOA., *C.AS.*, 1026/44998, 25 Şevval 1184 (11 Şubat 1771); BOA., *TS.MA.e.*, 258/10, 25 Cemaziyelevvel 1180 (29 Ekim 1766).

⁸⁹ Yüksel-Karademir, *Osmanlı İdaresi'nde Tuzla Sancağı*, 271-273.

⁹⁰ BOA., *TS.MA.e.*, 342/9, 15 Ramazan 1175 (9 Nisan 1762); BOA., *TS.MA.e.*, 342/10, 18 Ramazan 1175 (12 Nisan 1762).

⁹¹ BOA., *C.AS.* 1129/50139, 11 Safer 1176 (1 Eylül 1762); BOA., *TS.MA.e.*, 342/22, 29 Zilhicce 1176 (11 Temmuz 1763).

bölgesine 540 zira (395,8 m) su yolu olmak üzere 6.836 zira (5.010,7 m) su yolu yapılacaktır. Yapılacak olan bu işlerin maliyeti, 1.190 kuruş olarak belirlendi.⁹²

Onarımın bitirilmesinden sonra Bosna Valisi Muhzinzade Mehmed Paşa'nın emri çerçevesinde mimarların katılımıyla yapılan kontrol keşfi sırasında kalenin bazı yerlerindeki eksikler belirlendi. Bunun için yeni bir keşif daha yapıldı. Keşfe göre, kalenin rıhtım bölgesine, kalenin kapısı dışına, sahra canibine ve iç kalenin bazı bölgelerine yeni kâgir duvarlar ile nehir tarafına yeni bir hendek yapılacaktır. Ayrıca zahire ve mühimmat için kaleye yeni bir ambar ile Od Kapı, Cedid Kapı ve Atik Kapı üzerine bir kule inşa olunacaktır. Onarımlar sırasında yapılacak işler 29.590 zira (21.698,4 m) olup onarımlar sırasında kullanılacak taş, kireç, kum ve diğer malzemeler ile amele ücreti de dâhil olmak üzere 27.758 kuruş bir onarım maliyeti belirlendi. Belirlenen meblağın, 12.177,5 kuruşu kaza ahalisinden, 2.284 kuruşu neferattan, 12.296,5 kuruşu da hazineden ödenecekti.⁹³ Kalede gerçekleştirilen onarım sırasında çevredeki diğer kalelerde de onarımlar yapıldığı için amele sıkıntısı yaşanmış olup onarımların bir an önce bitirilmesi için gerekli olan amele Bosna Valisi Mehmed Paşa'nın emri ile çevre kazalardan karşılandı. Onarım için hazineden ödenecek paradan 3.000 kuruşu Bosna cizyesinden olmak üzere 1767 yılında ödendi.⁹⁴

2.3. Srebrenica Kalesi

İzvornik sancağında yer alan Srebrenica, Yavuz Sultan Selim döneminde, Osmanlı topraklarına katıldı.⁹⁵ 1763 yılında kalenin harap duruma gelmesi üzerine kale ağası, onarım yapılması talebini içeren bir arzuhâli Bosna Valiliğine iletti. Bunun üzerine 1 Ocak 1763 tarihinde Mimar-ı Hassa Mehmed Ağa ile kaledeki görevlilerin katıldığı bir keşif yapıldı.⁹⁶

Yapılan keşfe göre, kalenin Kızıldere tarafındaki, kible tarafındaki ve Cephane Kulesi'nin alt tarafındaki bazı duvarlar yıkıldığından yenilenmesine karar verildi. Ayrıca cami yakınındaki tabyanın iç tarafına yeni bir siper duvarı ile yine bu bölgede yıkılan duvarın da onarılması öngörülmekteydi. Yapılacak olan işlerin toplamı 1.973,5 zira (1.446,5 m) olup onarımı için gerekli olan taş, kireç, kum, tahta, demir kürek, çapa, tokmak ve mismar gibi malzemelerin temini ve nakliyesi ile onarımda çalışacak amele ücreti dâhil olmak üzere onarımın toplam maliyeti 1.948,5 kuruş olarak belirlendi. Belirlenen meblağın 1.379,5 kuruşu kaza ahalisi ve neferat tarafından, 569 kuruşu da hazineden ödenecekti.⁹⁷

2.4. Gradaçac Kaptanlığındaki Kaleler

İzvornik sancağındaki Gradaçac Kaptanlığı bünyesindeki Gradaçac, Sokol, Graçaniça, Maglay kalelerinde harap olan kısımlarının keşfi 1774 yılında yapılmış olup kalelerin tamir maliyeti 38.290 kuruş olarak belirlendi. Belirlenen meblağdan 6.510 kuruşu kale neferatından, 5.125 kuruşu kaza ahalisinden geriye kalan 16.655 kuruşu ise hazineden ödenecekti.⁹⁸

Belirlenen bu meblağın fazla bulunması üzerine önceki bedelden daha düşük maliyetlerde yeni bir keşif yapılması ve ayrıca kalelerde ihtiyaç duyulan top barut ve sair mühimmatın belirlenmesi istendi. Bunun üzerine 8 Kasım 1775 tarihinde yeni bir keşif yapıldı. Yapılan keşif ile kaptanlık bünyesindeki kalelerin onarımı için 32.661,5 kuruş bir maliyet belirlendi. Belirlenen masrafin 11.970,5 kuruşu kaza ahalisinden, 9.022,5 kuruşu kale neferatından geriye

⁹² BOA., *TS.MA.d.*, 8224, 29 Zilhicce 1176 (11 Temmuz 1763).

⁹³ BOA., *C.A.S.*, 641/27005, 29 Cemaziyevvel 1177 (5 Aralık 1763).

⁹⁴ BOA., *C.A.S.* 1050/46141, 16 Muharrem 1180 (24 Haziran 1766); BOA., *C.A.S.*, 649/27287, 20 Cemaziyevvel 1181 (14 Ekim 1767).

⁹⁵ Handzic, *XVII. Yüzyılda Bosna Eyaleti'nde Sınır Karakollarının Teşkilâtı Hakkında*, 263.

⁹⁶ BOA., *TS.MA.e.*, 8230, 15 Cemaziyelahir 1176 1 Ocak 1763).

⁹⁷ BOA., *TS.MA.e.*, 8230, 15 Cemaziyelahir 1176 1 Ocak 1763).

⁹⁸ BOA., *AE.SABH.I*, 290/19545, 14 Ramazan 1189 (8 Kasım 1775).

kalan 11.668,5 kuruşu da hazineden ödenecekti. Ayrıca keşif sırasında kalelerde 25 şahi top ile siyah barut ve diğer mühimmata ihtiyaç olduğu belirlenerek bunların gönderilmesi istendi.⁹⁹

Sonuç

Osmanlı Devleti, 1739 yılında Belgrat Anlaşması ile batı sınırında uzun bir barış dönemine girmiş ve bu süre boyunca Avrupa'nın siyasal çatışmalardan kendini uzak tutmayı başarmıştır. 1760 yılından sonra Osmanlı-Rus gerginliğinin arttığı ve 1768 yılında bir savaşın çıktığı bu dönemde Avusturya Devleti'nin durumuyla ilgili belirsizlik devam etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin uzun süreden beri barışı devam ettirmek, aynı zamanda da çıkabilecek yeni bir savaşta sınır güvenliğini sağlamak için kale tamiratına hız verdiği görülmektedir. Onarımlar Osmanlı-Rus Savaşı öncesinden başlayıp savaş döneminde devam etmiştir. Onarımların yoğunlaştığı 1760-1775 yılları arası Bosna ve İsvornik sancakları bünyesinde bulunan 18 kalede onarımlar yapıldı. Onarım yapılan kalelerin çoğunluğu Avusturya hududunu teşkil eden bölgede yer almakta olup bu kalelerden 11'i Bosna sancağında ve yedisi ise İsvornik sancağında bulunmakta idi.

Bu çalışma ile söz konusu tarih aralığında Bosna eyaletindeki kalelerde gerçekleştirilen onarımların mahiyeti ortaya konuldu. Kalelerin mevcut duvar, kule, tabya ve karakol binaları onarıldığı gibi, bazı bölgelere de yeni duvar, kule ve tabya, ambar ve karakol binaları inşa edilmiştir. Baniska Kalesi'ndeki cami gibi kale bünyesindeki harap hâle gelmiş yapılar da onarılmıştır. Ayrıca, kalelerin tahkimatlarının artırılması amacıyla Tuzla Kale'nin etrafı duvarlarla çevrildiği gibi yine stratejik bakımdan önemli bir noktada olan Bihke Kalesi'nde ise saldırı anında kadın ve çocukları korumak için yeni sığınaklar inşa edilmiştir.

Osmanlı Devleti, bu dönemde ekonomik sıkıntı içerisinde olması nedeniyle bölgedeki kalelerde yapılan tamiratların maliyetlerini karşılamak için farklı bir yol izlenmişti. Belirlenen maliyetler, kaza ahali, kale neferatı ve hazineye pay edilerek ödenme yöntemi uygulanmıştı. Osmanlı Devleti'nde bu kalelerin onarımları sırasında kale neferatından bir ücret alınması belirli bölgelere özgü bir yöntem idi.

Bu çalışmada onarımlar sırasında yaşanan sorunlar da ortaya konulmuştur. Aynı dönemde çevrede birçok kalede çalışma yürütüldüğünden amele sıkıntısı yaşanmış, bu sorunlar gerek merkezin gerekse Bosna Valiliğinin müdahaleleriyle çözülmüştür. Söz konusu tamiratlar sırasında Bosna valisi olan Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın etkinliğinin yanında onarımlar sırasında çıkan sorunlarda çözüm bulucu bir isim olmuştur. Kalelerde gerçekleşen onarımların sıklığı nedeniyle bölge halkı ödeme konusunda sorunlar yaşamıştır. Sorunlar arzuhâllerle merkeze bildirilmesi üzerine halktan belirlenen meblağın dışında bir ücret talep edilmemesi konusunda uyarılar yapılmıştır. Onarımlar sırasında yaşanan bir diğer sorun, onarımlar öncesi yapılan keşiflerin eksik veya yüksek maliyetlerin belirlenmesi olmuştur. Böyle durumlarda yeni bir keşif yapılma yoluna gidilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA., (Ali Emiri Abdülhamid I) *AE.SABH.I*, 290/19545.

BOA., (Ali Emiri Mustafa III) *AE.SMST.III*, 115/8751, 233/18443, 72/5346, 148/11621.

⁹⁹ BOA., *AE. SABH.I*, 290/19545, 14 Ramazan 1189 (8 Kasım 1775).

- BOA., (Bab-1 Defteri Başmuhasebe Kalemi Defterleri) *DBŞM.d.* 3697.
- BOA., (Bab-1 Defteri Büyükkale Kalemi Defterleri) *D.BKL.d.*, 32599.
- BOA., (Cevdet Askeriye) *C.A.S. 1/44, 1050/46141, 1077/47471, 1079/47570, 1097/48438, 1129/50139, 1134/49, 1144/50868, 649/27287-7, 649/27287-6, 632/26640, 641/27005, 510/21272, 1117/49479, 55/2560, 649/27287, 649/27287, 1080/47609, 209/8967, 741/31118, 1026/44998, 775/32779.*
- BOA., (Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Defteri) *TS.MA.d.*, 5334, 6349,6527, 8224.
- BOA., (Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Evrakı) *TS.MA.e*, 1075/47, 258/10, 317/80, 856/48, 341/13, 5334, 341/19, 342/2, 341/22, 342/3-4, 342/9, 342/10, 317/46, 317/48, 317/52, 1075/44, 342/1, 342/12, 342/13, 342/14, 342/17, 341/21, 342/22, 1075/53, 8230, 8230, 1143/17, 1075/49, 317/74, 258/10, 342/11, 342/19.
- BOA., 91, 164, MAD 540 ve 173 Numaralı Hersek, Bosna ve İzvornik Livâları İcmâl Tahrîr Defterleri, Ankara 2005.

Diğer Kaynaklar

- Emecen, Feridun. “Bosna Eyaleti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s. 296-297.
- Emecen, Feridun. “Banaluka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye, İstanbul 1992, s. 49-51.
- Erkal, Mehmet. “Arşın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul, 1991, s. 411-413.
- Evliya Çelebi. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Gezer, Ömer. *Kale ve Nefer: Habsburg Sınırında Osmanlı Askerî Gücü (1699-1715), (1699-1715)*, İstanbul: Kitapyaymevi, 2020.
- Gökçe, Turan. “1699-1700 Tarihli Bosna Vilâyeti Hududnâmesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 16, (2001): 75-104.
- Gökpınar, Bekir. *Tuna Ötesine Son Sefer Varadin 1716*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019.
- Güven, Okan. “İki Savaşa arasında Bosna Kaleleri”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2017.
- Hancıç, Adem. “XVII. Yüzyılda Bosna Eyaleti’nde Sınır Karakollarının Teşkilatı Hakkında”, *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler*, İstanbul: 1986.
- Karagöz, Hakan. “Belgrad-ı Dârü’l-Cihâd’da Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi (1739)”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 33, (2018): 183-205.
- Kul, Eyüp. “Bosna Eyaleti’nde Askeri ve Sosyal Alanda Yapılan Faaliyetler (1700-1715)”, *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology* 28, (2018): 111-136.
- Kul, Eyüp. “Bosna Sancağı’nda Yapılan Kale Tamirleri”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, Editörler Zafer Gölen-Abidin Temizer, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- Kul, Eyüp. “Muslihüddin Bin Abdulgani (Müezzın Hoca) Vakfı”, *Vakıflar Dergisi* 55, (2021): 85-99.
- Kul, Muhittin. “Çatma Ağaçtan Taş Kaleye: Kala-ı Bana Luka (1703-1715)”. *Journal of International Eastern European Studies*, 1 (2), (2019): 313-350.

- Kurtaran, Uğur. "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Avusturya İlişkileri", *Tarih Okulu Dergisi* 17, (2014): 393-419.
- Oruç, Hatice. "15. Yüzyılda Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 18, (2005: 251, 254.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Tarihi*, III-I, Ankara: TTK. Yayınları, 1988.
- Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011.
- Solak, Mehmet. "Sava ve Una Nehir Bölgelerinde Osmanlı-Habsburg Hudûd Tahdîdi (1741)", *Tarih ve Gelecek Dergisi* 6, (2020): 1270-1296.
- Solak, Mehmet. *Habsburg Serhaddindeki Osmanlı Garnizonlarının Finansmanı: Bir Büyük Kale Defterinin Yorumlanması*, İstanbul: Kriter, 2021.
- Solak, Mehmet. "Sınırların Hapsettiği Tarih: Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Hırvat Askeri Sınır Bölgesi'nin Örgütlenmesi (1553-1664)", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018.
- Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk (Postanak i Upravna Podjela)*, (Sarajevo: Drugo izdanje Svjetlost,), 1982.
- Yarcı, Güler. "Metin Bir Bilge, Müstahkem Bir Ülke: Aliya'nın Bosnası'nda Osmanlı Kaleleri", *I. Uluslararası Bir Bilge Bir Ülke Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Edit. Mümin Hakkıoğlu vd., Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Yüksel, Ahmet – Karademir, Zafer. "Osmanlı İdaresi'nde Tuzla Sancağı'nın Sosyal, İktisadî ve Askerî Vaziyeti Hakkında Bazı Bilgiler", *Tarih Okulu Dergisi* 18, (2014) 269-283.